

BUREAUONDERZOEK
NAAR DE ARCHEOLOGISCHE WAARDE
VAN HET BESTEMMINGSPLAN
BITTENGEBIED
GEMEENTE ANNA PAULOWNA

Colofon

SCENH-rapport cultuurhistorie 67

Opdrachtgever: Gemeente Anna Paulowna
Titel: Bureauonderzoek naar de archeologische waarde van het bestemmingsplan buitengebied, gemeente Anna Paulowna
Status: Definitief
Datum: 3 oktober 2006
Projectnummer: 06P022
Seniorarcheoloog: drs. G.P. Alders
Auteurs: drs. S. Husken
Illustraties: Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland, tenzij anders vermeld

Autorisatie: drs. G.P. Alders

Datum:

ISSN: 1871-398X

© Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland, Wormer, 2006

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

Het Steunpunt aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland
Veerdijk 32
1531 MS Wormer

Telefoon 075-647 45 13
Fax 075-640 04 84
Email info@cultureelerfgoednh.nl
Internet www.cultureelerfgoednh.nl

INHOUDSOPGAVE

1.	ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	5
2.	ONDERZOEKSKADER, DOEL EN OPSTELLER VAN HET ONDERZOEK	7
3.	DE HUIDIGE SITUATIE EN VOorgenomen ONTWIKKELINGEN IN HET PLANGEBIED	9
4.	HISTORISCH GEBRUIK IN HET PLANGEBIED	11
5.	DE BEKENDE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN IN HET PLANGEBIED	15
	Overige waarnemingen	17
6.	VERWACHTE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN IN HET PLANGEBIED	21
	Trefkans en verwachte conserveringsgraad	21
7.	ADVIES VOOR HET PLANGEBIED ARCHEOLOGIEREGIMES EN -CRITERIA	25
	LITERATUUR- EN DOCUMENTATIELIJST	29
	AFBEELDINGEN	30
	Afbeelding 1	30
	Afbeelding 2	32
	Afbeelding 3	34
	Afbeelding 4	36
	Afbeelding 5	38
	Afbeelding 6	40
	Afbeelding 7	42

1. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

CIS-code: 18678
Datum: oktober 2006
Projectnummer: 06P022
Opdrachtgever: Gemeente Anna Paulowna
Postbus 8
1760 AA Anna Paulowna
Contactpersoon: de heer H. Tiebie
tel. 0223 536100
fax 0223 531392
Uitvoerder onderzoek: Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland
Bevoegd gezag: Gemeente Anna Paulowna
Locatie:gemeente: Anna Paulowna
Toponiem: Bestemmingsplan Buitengebied
Kaartblad Topografische Kaart van Nederland 14B, 14D, 14E en 14G
Coördinaten: Bestemmingsplangebied 117,8 / 514,1

2. ONDERZOEKSKADER, DOEL EN OPSTELLER VAN HET ONDERZOEK

De gemeente Anna Paulowna is gestart met de herziening van het bestemmingsplan Buitengebied. Door de gemeente is in verband met deze herziening opdracht verleend aan de Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland tot het uitvoeren van een archeologisch bureauonderzoek aangaande dit bestemmingsplangebied. De dorpskernen in de gemeenten maken geen deel uit van het bestemmingsplan.

Het doel van het bureauonderzoek is, om aan te geven hoe bij eventuele werkzaamheden in voldoende mate rekening gehouden kan worden met de archeologische aspecten in het bestemmingsplangebied. Daartoe worden voor het gehele bestemmingsplangebied archeologieregimes voorgesteld, waarin uitspraken worden gedaan over de noodzaak voor archeologisch onderzoek bij nieuwe ontwikkelingen in het gebied.

Vanwege de grote omvang van het bestemmingsplangebied is in het bureauonderzoek gekozen om de begrenzing daarvan tevens te laten gelden als de begrenzing van het onderzoeksgebied (zie afbeelding 2). Het onderzoek binnen dit gebied richt zich vooral op de reconstructie en ontwikkeling van de natuurlijke omgeving en hoe de mens door de tijd heen van dit landschap gebruik heeft gemaakt. Een beeld daarvan kunnen we onder meer verkrijgen door archeologische vondsten en complexen, alsook historische gegevens te inventariseren en te karteren, onder andere met behulp van geomorfologische en historische, topografische kaarten. Aan de hand van de vergaarde informatie kan ten aanzien van het plangebied een archeologische verwachting worden uitgesproken.

Voor dit bureauonderzoek zijn diverse bronnen gebruikt om een beeld te verkrijgen over het verleden van het bestemmingsplangebied. Voor een belangrijk deel zijn gegevens verzameld met behulp van het **Archeologisch Informatie Systeem (ARCHIS)**. Dit is een digitaal archief waarin onder meer archeologische waarnemingen en terreinen zijn opgenomen. Een waarneming bestaat uit één of meerdere artefacten, dit kunnen zowel mobiele vondsten als grondsporen zijn. De in ARCHIS te raadplegen Archeologische Monumentenkaart (AMK) bevat een overzicht van behoudenswaardige archeologische terreinen waarvan een deel van rijkswege beschermd is. De terreinen van de AMK zijn door de provincie overgenomen en op de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW-kaart) van Noord-Holland geplaatst. Verder wordt in ARCHIS een overzicht geboden van terreinen waarop archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden. Resultaten van dit onderzoek bieden vaak belangrijke aanknopingspunten voor een archeologische verwachting binnen het plangebied.

Binnen de gemeente blijken 19 terreinen op de AMK te zijn opgenomen. Twee van deze terreinen zijn de historische dorpskernen van Kleine Sluis en Wieringerwaard, deze vallen buiten het onderzoeksgebied. Van de overige terreinen betreffen er negen delen van dijken, onder andere delen van de Westfriese Omringdijk en de “weg van Paludanus” (zie hoofdstuk 4). De overige acht terreinen hebben betrekking op nederzettingen die voornamelijk dateren uit de Middeleeuwen. Op twee terreinen zijn oudere sporen aangetroffen. Verder komen vijf onderzoeksmeldingen en 88 waarnemingen in het bestemmingsplan Buitengebied voor.

Het onderzoek is uitgevoerd door drs. S. Husken van de Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland.

3. DE HUIDIGE SITUATIE EN VOorgenomen ONTWIKKELINGEN IN HET PLANGEBIED

Het plangebied bestaat uit het gehele grondgebied van de gemeente Anna Paulowna met uitzondering van de dorpskernen¹. De grenzen van de gemeente vallen samen met begrenzing van de polders waaruit de gemeente is samengesteld. De Anna Paulownapolder grenst aan de noordoostzijde aan het Amstelmeer en Balgzand, een deel van de Waddenzee. In het noordwesten grenst de polder aan de gemeente Den Helder. In het zuidwesten vormen het Noordhollands Kanaal en de Zijperdijk de grens met de gemeente Zijpe. De Westfriese Omringdijk, de zuidelijke begrenzing van de Wieringerwaard, vormt de grens met de gemeente Niedorp. Het Waardkanaal langs de Waardpolder, Wieringerwaard en de oostelijke Anna Paulownapolder grenst aan de gemeente Wieringermeer.

Het plangebied bestaat geheel uit droogmakerijen. De bedijking van de Wieringerwaard vond plaats in de 17^e eeuw, de Waardpolder en de Anna Paulownapolder zijn in de 19^e eeuw bedijkt. Sinds de bedijking en de verkaveling van de polders is de grond in gebruik geweest voor agrarische doeleinden. In de Wieringerwaard en de Waardpolder heeft in de 20^e eeuw ruilverkaveling plaatsgevonden, waardoor een grootschaliger verkavelingstructuur is ontstaan. Hierbij hebben geen grootschalige grondwerkzaamheden plaatsgevonden.

Voor het plangebied wordt een bestemmingsplan vervaardigd dat de bestaande situatie beschrijft en in juridische kaders vastlegt. Er zijn momenteel geen ingrijpende bouw- of herinrichtingsplannen voor het buitengebied in voorbereiding.

¹ Zie afbeelding 2 in de bijlagen

4. HISTORISCH GEBRUIK IN HET PLANGEBIED

De top van de Pleistocene afzettingen ligt in Anna Paulowna op 4 tot 12 meter onder NAP. In het gehele zuidoostelijk deel van de gemeente, dat is in de Wieringerwaard, Waardpolder en grofweg ten oosten van het Oude Veer, is deze laag geërodeerd. Rond 3000 voor Christus bestond het gebied uit kwelders waar mogelijk krekens en geulen doorheen hebben gelopen². Omstreeks 2000 voor Christus begon in het gebied veen te groeien. Het veen bleef zich ontwikkelen totdat de mens het gebied ontgon. De vroegste vondst in dat gebied dateert uit het Laat-Neolithicum of de Vroege Bronstijd (2850 – 1800 voor Christus). Deze Laat-Neolithische vondst is aangetroffen in een slootkant nabij de Oostdijk. De datering is niet geheel zeker en het is moeilijk om aan één losse vondst conclusies te verbinden omtrent de bewoning of het gebruik (permanent dan wel periodiek) van het gemeentelijk grondgebied in deze periode. Ook voor de Late IJzertijd/Vroeg Romeinse tijd zijn weinig gegevens beschikbaar maar op basis van vondsten op een aantal plaatsen in de gemeente wordt duidelijk dat in deze periode het gebied in elk geval (spaarzaam?) werd bewoond. De meeste vondsten dateren uit de Middeleeuwen: in die tijd werd het veen ontgonnen en was er bewoning ten noorden van de Westfriese Omringdijk. Het was een gebied dat gedurende de late Middeleeuwen te maken kreeg met toenemende wateroverlast en dat in de loop van de 12^e eeuw verdronk.

Veenontginningen

Het grondgebied van de gemeente Anna Paulowna was, evenals de rest van West-Nederland, in de Vroege Middeleeuwen geheel bedekt met veen. Het veengebied werd doorsneden door riviertjes die zorgden voor de afwatering en in de lagere delen van het veengebied groeide moerasbos.³ Het veengebied was onbewoond: bewoning vond plaats op de hoge geestgronden aan de kust, die toen enkele kilometers westelijker was gelegen dan nu.⁴

Door een toename van de bevolking ontstond er een grotere behoefte aan landbouwgronden. Verbeterde landbouwtechnieken en gunstige klimaatsomstandigheden maakte een rendabale ontginning van het veen mogelijk.

Om dit veen te kunnen ontginnen moest men het ontwateren. Hiertoe werden sloten in het veen gegraven vanaf een veenriviertje, dat vervolgens het water afvoerde. Het veen werd telkens verder ontgonnen totdat men stuitte op een waterscheiding of ontginningen die vanuit tegenovergestelde richting waren gestart.

De ontwatering van het veen leidde tot inklinking en oxidatie van de bodem, waardoor het maaiveld daalde en de grondwaterstand ten opzichte van het maaiveld hoger kwam te liggen. Veelal probeerde men in eerste instantie door het dieper uitgraven van de sloten de grondwaterstand verder te verlagen, maar dit leidde wederom tot een daling van het maaiveld. Bovendien kreeg de zee in de loop van de 11^e eeuw meer invloed in het gebied. Nieuwe zeegaten ontstonden, Zijpe en Heersdiep, en het Marsdiep werd vergroot. De doorbraak in de kust tussen Kallingen en Oud-Huisduinen (rond 1170) bleek catastrofaal voor de bewoners van de veenontginningen.⁵ Door een stormvloed werden de ontginningen op de Balgzandgronden en de ontginningen van Anna

² Zagwijn, 1991

³ Bremer, 1995

⁴ Besteman, 1993. Ook de kuststrook is een tijdlang vrijwel onbewoond geweest. Na het instorten van het Romeinse Rijk werd het gebied grotendeels verlaten en vanaf de 6^e eeuw werd het opnieuw in gebruik genomen.

⁵ Schoorl, 1973, p. 50

Pauwlna overstroomd. Er ontstond een kweldergebied waarin het Breezand zich vormde als grote zandplaat.

Grote delen van het veengebied werden weggespoeld en het resterende veen en de middeleeuwse nederzettingen verdwenen onder zand- en kleiafzettingen. In de periode daarna hebben vissers regelmatige grafzerken en bomen opgevestigd. De Alkmaarse magistraat Rutger Paludanus besloot in 1772 een onderzoek in te stellen naar de verhalen over een harde rechte muur gemaakt van tufsteen in de buitendijkse gronden van de Wieringerwaard. Hij kwam tot de conclusie dat het een Romeinse weg geweest moet zijn, sindsdien bekend als de 'Weg van Paludanus'.⁶ Tevens maakte Paludanus melding van andere vondsten in de toen buitendijkse gronden van de Wieringerwaard. Hij vermeldt onder andere de vondst van waterputten en een verdronken kerkhof ten noorden van het Razend Zwin. Sporen van een andere begraafplaats zijn in 1929 gevonden nabij de Florishoeve aan de Lotweg. Hier zijn ook talrijke vondsten van aardewerk uit de 11^e en 12^e eeuw gedaan.

Wetenschappelijk onderzoek van de middeleeuwse veenontginningen kwam op gang in 1930 met het droogleggen van de Wieringermeer. Ook daar kwamen structuren vergelijkbaar met de Weg van Paludanus aan de oppervlakte. De archeoloog Braat interpreteerde deze structuren (ook aangetroffen in de drie polders van de gemeente Anna Paulowna) als een serie opeenvolgende dijken waarachter de bevolking zich tegen het oprukkende water terugtrok.⁷

Sinds die tijd hebben diverse onderzoekers zich beziggehouden met de vraag of deze structuren nu wegen of dijken zijn.⁸ Op luchtfoto's zijn diverse van dergelijke weg- of dijkstructuren zichtbaar, evenals de verkaveling van de middeleeuwse ontginningen (zie afb. 3). Aangezien het Oude Veer deze verkaveling doorsnijdt, moet de geul na 1200 zijn ontstaan.⁹

De Wieringerwaard

De Wieringerwaard is de oudste polder die deel uitmaakt van de gemeente Anna Paulowna. De polder is ontstaan uit de bedijking van een aanwas. Het octrooi voor de bedijking werd in 1597, het jaar waarin de Zijpe definitief droogviel, verleend aan Adriaen Maertsz. Coetenburgh, de burgemeester van Alkmaar. Investerings in het project werden onder andere gedaan door Raadpensionaris Johan van Oldenbarneveldt.

Het bedijken van de Wieringerwaard verliep verre van probleemloos. Er was een gebrek aan arbeiders (ook in de Zijpe was er nog veel werk) en de beschikbare arbeiders konden alleen aan het werk als er voldoende water stond voor de baggerschuiten, namelijk bij vloed. Bovendien bleek de ondergrond waarop de dijken gelegd moesten worden erg slap, waardoor nieuw aangelegde stukken dijk regelmatig weer verzakten. In 1610 werd de omdijking voltooid, maar ook in de jaren daarna vergde de dijken nog veel onderhoud.

De bemaling van de polder vond plaats door middel van windmolens die uitmaalden op een boezemkanaal aan de binnenzijde van de noordwestelijke zeedijk. Het overtollige water kon door middel van een duikersluis en een schutsluis (gebouwd in 1621) bij laag water op zee worden geloosd. De bemaling bestond oorspronkelijk uit twee molens bij de kolk aan de Noorderdijk. In 1613 stonden er vier molens bij de kolk. Een vijfde molen werd in 1619 aan de oostdijk aan een

⁶ Paludanus, 1776

⁷ Besteman, 1993, p. 13

⁸ Van Geel en Borger, 2002. Het meest recente onderzoek gaat ervan uit dat het gaat om wegen. Deze zouden mogelijk al vanaf de 8^e eeuw zijn ontstaan bij het afgraven van verzilt veen voor zoutwinning die gezien de omvang van de sporen wijst op grootschalige productie: industriële zoutwinning. De tufsteenachtige substantie waaruit de structuren (laagsgewijs) zijn opgebouwd, zou restafval zijn dat is ontstaan bij het productieproces van zout tijdens de verbranding van het veen.

⁹ Diederik, 1999, p.55

apart kolkje gebouwd. Tot 1741 vond de bemaling plaats door middel van deze vijf molens, hoewel er twee in de loop der tijd van de kolk naar de dijk zijn verplaatst. Na die tijd werd er een molen afgebroken en werden de overige molens eerst vervangen door moderne molens, later door stoom- en elektrische gemalen. Slechts twee van deze molens ligt in het bestemmingsplan Buitengebied; het betreft de nog bestaande molen, “De Hoop” aan de Molenweg en een molen die oorspronkelijk aan de kolk werd gebouwd maar later naar de noordwest-hoek van de polder werd verplaatst (zie hoofdstuk 5).

De landmeter Adriaen Anthonisz was niet alleen betrokken bij de bedijkingswerkzaamheden maar hij deelde de polder eveneens op in 10 blokken (A tot en met K) onderverdeeld in kavels. Bij de verloting van de kavels in 1611 speelde de kwaliteit van de grond een belangrijke rol: men kreeg 20 morgen grond van doorsnee kwaliteit óf 10 morgen goed en 10 morgen minder goed land óf 15 morgen extra goede en 5 morgen slechte grond. Er werd één kavel gereserveerd voor de bouw van een polderhuis, dat werd in 1625 als eerste bouwwerk opgetrokken. Als tweede gebouw werd een herberg gebouwd en in 1655 werd bij de grootste concentratie huizen in de noordoostelijke hoek van de polder een ‘schoolhuis’ gebouwd. Tien jaar daarna volgde een kerk met bijbehorend kerkhof. Rond de kerk en de school ontstond het huidige dorp Wieringerwaard.¹⁰

De Wieringerwaard was veel minder dan de Zijpe in trek als zomerverblijf voor regenten. Rond het midden van de 17e eeuw staan er op de (bijgewerkte) kaart van Adriaen Anthonisz. maar drie plantages aangegeven. Een deel van één van deze plantages ligt in bestemmingsplan Buitengebied. De kleigrond van de polder bleek wel vruchtbaar. In 1661 was een groot deel van de grond in gebruik als akkerbouwgebied. Tegenwoordig is het gebied voornamelijk in gebruik als grasland.

De Waardpolder en de Anna Paulownapolder

De Waardpolder en de Anna Paulownapolder, vernoemd naar de vrouw van koning Willem II, dateren uit een latere periode van particuliere bedijkingsactiviteiten, het midden van de 19^e eeuw. In juli 1843 verleende Koning Willem II de concessie tot het inpolderen van de Waard- en Groetgronden, aan de oostzijde van de Wieringerwaard. De zeedijk van de polder was in 1844 gereed.

Een eerste plan tot het bedijken van de Anna Paulownapolder dateert van 1842 maar dat plan werd afgekeurd omdat de geplande dijk de stroming in de haven van De Helder zou verminderen en de afwatering van de Zijpe en de Wieringerwaard mogelijk in het gedrang kwam. Een tweede plan werd in 1843 ingediend maar voldeed ook niet. In juli 1844 werd uiteindelijk de concessie verleend.

In 1845 werd begonnen met het aanleggen van de dijken van de Westpolder. De in te dijken gronden werden doorsneden door een wijd vertakt zwin, het Oude Veer, dat vanaf de Zijpe naar het Amsteldiep liep. De voor de dijken benodigde grond werd gehaald uit een vaart die langs de binnenzijde van de dijk werd gegraven. In de zijgeulen van het Oude Veer werd de dijk in het water aangeplempt, daarbij werd gebruik gemaakt van zinkstukken, steenstoringen en paalwerken. Vooral de afsluiting van het Boermanszwin leverde veel problemen op. In vier maanden tijd werd de dijk van het Koegras tot de monding van het Oude Veer en verder langs de westoever van het Oude Veer naar Oude Sluis voltooid. Echter, korte tijd later brak de dijk weer door en de plaatsen waar veel veen in de dijk was verwerkt kregen te maken met verzakkingen. Oorspronkelijk was een natuurlijke afwatering van de bedijking gepland maar bemaling bleek toch noodzakelijk. Naast het

¹⁰ De genoemde gebouwen zijn gelegen in de dorpskern van Wieringerwaard en vallen buiten het bestemmingsplan Buitengebied.

sluisje bij het Kruiszwijn werd een vijzelmolen gebouwd en aan de noordkant van de polder kwam een stoomgemaal (deze liggen niet in het bestemmingsplan Buitengebied)

De droogmaking van de Oostpolder verliep veel moeizamer, mede door de noodzakelijke afsluiting van het Oude Veer. De benodigde grond voor de dijk kwam onder andere van de voormalige schorren van het Koegras, nu gelegen in de Westpolder. Voor de afwatering van de voltooide polder werd het Oude Veer door een dam ongeveer doormidden gedeeld waardoor het Hoge Oude Veer (aan landzijde) en het Lage Oude Veer (aan zeezijde) ontstonden. Het Lage Oude Veer vormde de binnenboezem van de Oostpolder, maar het zuidelijk deel van de Oostpolder waterde ook af op het Hoge Oude Veer. Drie molens maalden het water uit. Aan de binnenzijde van de Oostdijk lag de boezem van de Wieringerwaard, die via een sluis in de Oostdijk afwaterde op de Zuiderzee.

Het Hoge Oude Veer werd door een nieuw kanaal, de Van Ewijcksvaart, verbonden met de Van Ewijcksluis, een grote schut- en uitwateringssluys in de zeedijk. Het Hoge Oude Veer vormde de boezem voor de Westpolder en de Zijpe.¹¹

Over de oude zijgeulen van het Oude Veer, nog als langgerekte meren en drassige gronden in het landschap aanwezig, werden de nieuwe kavels geprojecteerd. De inrichting van de polders bestond uit standaardkavels van 220 bij 500 m (de eerste polder waarvan de maten niet in roeden waren uitgezet), samengevoegd in stroken met afwisselend wegen en tochten. Langs de Molenvaart in de westpolder ligt de Gelderse Buurt, een serie kleine kavels met eenvoudige huisjes. Deze waren bestemd voor landarbeiders uit Gelderland, die door de mislukte aardappeloogst in de Betuwe tot grote armoede waren vervallen en werden overgebracht naar plekken waar werk was.

De dorpen in de Anna Paulownapolder werden niet planmatig aangelegd. Er kwamen wel kernen tot ontwikkeling bij de Van Ewijcksluis en rond Kleine Sluis bij de veerbrug naar de oostpolder; hier stond ook het polderhuis. In 1865 werd de spoorlijn van Alkmaar naar Den Helder voltooid en bij het station in de polder ontstond de Spoorbuurt of Kerkbuurt (in 1870 werd hier een Rooms-Katholieke kerk gebouwd). De buurt Breezand ontstond door de schenking van een aantal hectaren slecht land aan de Commissie tot Stichting van de Nederlands Hervormde Kerk, die er 20 huisjes liet bouwen. In de polder verrezen enkele kapitale boerderijen en herenhuizen.

¹¹ Door de uitvoering van de Zuiderzeewerken is het afwateringssysteem van de polders in de 20^e eeuw gewijzigd. In 1926 werd het Balgzandkanaal gegraven, de afwatering van de Van Ewijcksvaart ging in het vervolg via dit kanaal. Door de aanleg van de Amsteldiepdijk werden in 1924 Amstelmeer, Waardkanaal en Pishoek gecreëerd; deze namen onder andere de boezem- en afwateringsfunctie van de Wieringerwaard over. Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland Anna Paulowna (1990), p. 16.

5. DE BEKENDE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN IN HET PLANGEBIED

In het bestemmingsplangebied is een veelheid aan archeologische waarnemingen bekend. In de databank ARCHIS zijn 88 waarnemingen gemeld in het buitengebied van Anna Paulowna. Een aantal waarnemingen wordt in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten, namelijk de waarnemingen waarin geen vondsten worden beschreven.

In het bestemmingsplangebied is één terrein van zeer hoge archeologische waarde op de Archeologische Monumentenkaart (AMK) gemeld; het betreft een terrein waar zowel nederzettingssporen uit de IJzertijd/Romeinse Tijd als uit de Middeleeuwen zijn aangetroffen. Er zijn geen terreinen die als rijksmonument zijn aangewezen.

In het gebied komen 16 terreinen van (hoge) archeologische waarde in ARCHIS voor. Het betreft onder andere de sporen van een middeleeuws kerkhof, terreinen met bewoningssporen uit de Late IJzertijd/Romeinse Tijd, Vroege en Late Middeleeuwen en delen van dijken. De terreinen van archeologische waarde staan eveneens aangegeven op de Cultuurhistorische Waardenkaart van de provincie Noord-Holland.

De waarnemingen en terreinen van archeologische waarde bevinden zich vooral in het oostelijke en zuidoostelijke deel van de gemeente. Dit heeft te maken met de bodem: in het oostelijk deel van de polder is veelal maar een dunne laag zand of zavel afgezet op het verdrongen veen. In het westelijk deel is daarentegen een grote zandplaat (het Breezand) afgezet die het grootste deel van het veen heeft geërodeerd.

Terrein met nederzettingssporen uit de Late IJzertijd/Romeinse Tijd en de Late Middeleeuwen (monumentnummer 1786, zeer hoge archeologische waarde)

Op dit terrein, gelegen net ten noorden van de Noorddijk van Wieringerwaard bevindt zich een terpachtige verhoging in het landschap. In de Late IJzertijd/Romeinse Tijd en in de Late Middeleeuwen (vóór ca. 1200) heeft hier bewoning plaatsgevonden. Alhoewel de top van de verhoging iets is aangetast door ploegen, mag worden aangenomen dat er nog diverse overblijfselen in de bodem aanwezig zijn.

Op het terrein is een waarneming opgenomen in ARCHIS, waarin de vondst van diverse soorten keramiek zijn beschreven. De vondsten uit de IJzertijd/Romeinse Tijd bestaan uit enkele scherven aardewerk uit de periode 100 v. Chr. – 200 na Chr. Fragmenten aardewerk uit de Middeleeuwen dateren van de 9^e tot de eerste helft van de 12^e eeuw. Op het terrein werd eveneens de bodem van een rechthoekige fles uit de 16^e of 17^e eeuw aangetroffen.

Kerkhof en huisterpen (monumentnummer 1767)

Op dit terrein in de oostelijke polder aan het Razend Zwin is een kerkhof gelegen op een diepte variërend van 40 cm (direct onder de bouwvoor), tot meer dan een meter onder het maaiveld. Plaatselijk is deze laag aangeploegd. De omvang van het kerkhof doet vermoeden dat hier in de Middeleeuwen mensen uit de wijde omtrek werden begraven. Naar mag worden aangenomen hoort bij deze begraafplaats een (houten?) kerk. De exacte locatie van deze kerk is nog onbekend maar ligt vermoedelijk binnen het op de kaart aangegeven terrein. Het kerkhof is in de 18^e eeuw beschreven door Paludanus.

Op dit terrein zijn eveneens sporen van bewoning vastgesteld. Deze overblijfselen van op veenterpjes gelegen huisplaatsen zijn gedeeltelijk aangetast.

Er zijn twee ARCHIS-waarnemingen geregistreerd op het terrein, waarin melding wordt gemaakt van diverse soorten aardewerk uit de 10^e tot 12^e eeuw. Een derde waarneming die betrekking heeft op de restanten van het kerkhof maakt melding van vondsten na diepploegen en egaliseren: menselijk bot, aardewerk, ijzerslakken en maalsteenfragmenten.¹²

West-Friese Omringdijk (monumentnummers 10601 en 10643)

De West-Friese Omringdijk werd in de 13^e eeuw als dijkkring rond West-Friesland voltooid. De dijkkring werd voornamelijk opgebouwd uit reeds bestaande dijkjes die met elkaar verbonden werden. In de loop der tijd is de dijk verschillende malen opgehoogd, maar de kern van de dijk dateert nog altijd uit de Late Middeleeuwen.

In ARCHIS zijn binnen het bestemmingsplangebied geen waarnemingen in de West-Friese Omringdijk gemeld.

Voorlopers van de Westfriese Omringdijk (monumentnummers 10652, 10655, 10657, 10818)

Op deze terreinen bevinden zich de resten van voorlopers van de Westfriese Omringdijk. Deze restanten dateren uit de Late Middeleeuwen. Bij veldverkenningen zijn onder andere met behulp van dwarsprofielen die zichtbaar waren in de slootkant de wijze van aanleg en verschillende bouwfasen onderzocht. De dijkrestanten hebben te maken met een aanzienlijke mate van erosie. Met betrekking tot deze dijktracés zijn geen waarnemingen opgenomen in ARCHIS.

Weg van Paludanus (monumentnr 10642, 10650)

De beschrijving van deze terreinen in ARCHIS gaat er vanuit dat zich hier de resten van een dijk uit de Late Middeleeuwen bevinden. De dijk zou mogelijk al van de 8e eeuw dateren en na 1170 zijn opgegeven. Zoals in hoofdstuk 4 reeds is beschreven, bestaat er een alternatieve interpretatie van de gevonden structuren: het is mogelijk dat het toch gaat om wegen, die te maken hebben met industriële zoutwinning uit veen.

Op één van de terreinen (monumentnr. 10642) zijn tevens de sporen van een nederzetting uit de Late Middeleeuwen aangetroffen. Op dit terrein zijn diverse fragmenten aardewerk gevonden, opgenomen in twee waarnemingen in ARCHIS.

Langs de “dijk”, die over een lengte van 6000 m te volgen is, zijn een vijftal waarnemingen in ARCHIS geregistreerd. De vondsten bestaan uit fragmenten van diverse soorten (laat)middeleeuws aardewerk van de 8^e tot de 12^e eeuw, restanten van het dijk- of weglichaam en dikke lagen as.

Middeleeuwse nederzettingen (monumentnummers 1769, 1770, 1772, 1798)

Aan weerszijden van het Lage Oude Veer liggen een viertal terreinen waar sporen van Middeleeuwse bewoning zijn aangetroffen, mogelijk gaat het om veenterpen. Het betreft voornamelijk bewoning uit de 11e en 12e eeuw, op één terrein (monumentnr. 1772) zijn ook sporen uit de 10e eeuw aangetroffen. De top van het veen waarop deze nederzetting hebben gelegen is deels geërodeerd maar diepere grondsporen zijn nog aanwezig.

Op alle vier de terreinen zijn schervenconcentraties waargenomen, in slechts één geval is deze apart in ARCHIS is opgenomen (monumentnr. 1798), een tweede ARCHIS-waarneming betreft een grondspoor van een sloot en/of put (monumentnr. 1769).

¹² In ARCHIS wordt expliciet vermeld dat deze vondsten van het betreffende terrein afkomstig zijn. Op de kaart is deze waarneming echter op enige afstand van het terrein zichtbaar (mogelijk foutieve of onnauwkeurige coördinaten)

Terrein met nederzettingssporen uit de Late IJzertijd/Romeinse Tijd en de Late Middeleeuwen (monumentnummer 1799)

In het uiterste zuidoosten van de Anna Paulownapolder bevindt zich een terrein waar nederzettingssporen van zowel de Late Middeleeuwen als van de IJzertijd/Romeinse tijd zijn aangetroffen. In de ondergrond zijn met name sporen te vinden uit de Late IJzertijd/Romeinse Tijd in een cultuurlaag die op het veen is gelegen, op een diepte van 65 cm onder maaiveld. De vondsten van dit terrein zijn opgenomen in twee ARCHIS-waarnemingen. Het betreft aardewerkfragmenten van de 10^e tot de 12^e eeuw en aardewerk uit de periode 100 v. Chr. - 200 na Chr. In de directe omgeving van het terrein zijn een drietal waarnemingen in ARCHIS geregistreerd waarin eveneens melding wordt gemaakt van aardewerk uit de 10^e tot de 12^e eeuw.

Terrein met nederzettingssporen uit de Vroege Middeleeuwen (monumentnummer 1812)

In het zuidelijk deel van de Waardpolder werd bij de aanleg van een gasleiding een nederzetting uit de Vroege Middeleeuwen gevonden. Op een diepte van 30-75 cm onder het maaiveld bevindt zich een aslaag van 50 cm dikte, rustend op veen. De vondsten die zijn gedaan, bestaan uit een flink aantal fragmenten Karolingisch aardewerk (8^e-10^e eeuw) en bot, opgenomen in twee ARCHIS-waarnemingen.

Oostdijk van de Wieringerwaard (monumentnummer 14991)

Op dit terrein (in ARCHIS is geen correcte begrenzing weergegeven, de begrenzing op de CHW-kaart is wel correct, zie afbeelding 3) bevinden zich de resten van de 17e eeuwse dijk van de Wieringerwaard. De dijk is in de tweede helft van de 20e eeuw geslecht, maar het tracé is nog zichtbaar in het landschap. Er zijn waarnemingen gerelateerd aan deze dijk.

Overige waarnemingen

Naast de waarnemingen die gerelateerd zijn aan de bekende terreinen van archeologische waarde zijn verspreid in de polders nog een aantal waarnemingen in ARCHIS opgenomen die voornamelijk getuigen van bewonings- en ontginningsactiviteiten in de periode 10e – 12e eeuw.

Wieringerwaard

Verspreid door de Wieringerwaard zijn slecht vijf waarnemingen opgenomen in ARCHIS. Eén van die waarnemingen betreft de beschrijving van een oud onderzoek door eerst Holwerda (in 1925) en vervolgens Braat (1932) naar de Weg van Paludanus. Conclusie van dit onderzoek was dat het een dijk zou betreffen. De overige waarnemingen beschrijven enkele fragmenten aardewerk uit de Romeinse Tijd en de Vroege en Late Middeleeuwen.

Niet in ARCHIS opgenomen, maar wel bekend is de locatie van een molen bij de noordwestelijke hoek van de polder. De molen werd in 1625 hierheen verplaatst vanaf de kolk aan de Molenweg. In 1738 brandde de molen af en werd niet meer herbouwd. De verbrandde resten werden gesloopt. Onder andere op de kaart van J.J. Dou (ca. 1680) staat de plantage aangegeven die in het bestemmingsplan Buitengebied is gelegen. Deze plantage lijkt voor een groot deel te bestaan uit een formele tuinaanleg. Ook dit terrein staat niet aangegeven in ARCHIS.

Waardpolder

In de Waardpolder zijn acht waarnemingen opgenomen in ARCHIS, alle gelegen aan de westelijke rand van de polder. De vondsten die hierin beschreven worden zijn deels ondateerbare gebakken kleibrokken. Verder wordt melding gemaakt van enkele fragmenten aardewerk uit de periode 7^e/8^e

tot 12^e eeuw. De vondsten die zijn gedaan bij het onderzoek dat de ROB heeft uitgevoerd naar de Weg van Paludanus bestaan uit grondsporen van zoutwinning (kuilen met daarin as en gebrande klei).¹³ De gevonden scherven dateren voor een klein deel uit de Karolingische tijd (9^e/10^e eeuw), het merendeel van de scherven dateert uit de 11^e en 12^e eeuw (interpretatie van dit onderzoek is reeds in hoofdstuk 4 aan de orde geweest).

Niet aangegeven in ARCHIS is de locatie van de uitmalende windmolen aan de oostelijke dijk. Deze werd in de derde kwart van de 19^e eeuw vervangen door een stoomgemaal.

Anna Paulownapolder

Het merendeel van de waarnemingen in de Anna Paulownapolder is gelegen in de Oostpolder. De waarnemingen in ARCHIS in de Westpolder concentreren zich in het oostelijk deel van de polder waar het veen op geringe diepte onder het maaiveld aanwezig is.

De vondsten in de Westpolder bestaan uit oppervlaktevondsten¹⁴ van Middeleeuws aardewerk van de 10^e-12^e eeuw. Eveneens zijn brokken grijszwarte vuursteen, andere soorten steen (waaronder "tufsteenconcentraties", zie hoofdstuk 4), baksteenachtig materiaal en dierlijk bot gevonden.

Aan weerszijden van het Lage Oude Veer zijn in de omgeving van de terreinen waar zich Middeleeuwse nederzettingssporen bevinden, diverse waarnemingen opgenomen in ARCHIS.

Weer betreft het voornamelijk Middeleeuws aardewerk dat bij bodemkartering is verzameld. Ook hier werd het tufsteenachtige materiaal en enkele fragmenten dierlijk bot aangetroffen. Meer bijzondere vondsten hadden betrekking op een aanzetsteentje en een benen kam.

Eén van deze waarnemingen betreft de vondst van een venige plek met asresten en houtskool. Op deze plek werden ook een aantal scherven keramiek (10e-12e eeuw) aangetroffen.

Langs het Razend Zwin, een zijarm van het Oude Veer die eindigt bij het terrein waar de restanten van het kerkhof zijn aangetroffen, wordt melding gemaakt van vondsten vergelijkbaar met de eerder genoemde vondsten uit bodemkarteringen: Middeleeuws aardewerk, soms in grote hoeveelheden, uit de 10^e-12^e eeuw, een enkel fragment aardewerk uit de Karolingische tijd. Ook is er wat ijzerslak gevonden en een spleutsteker (gereedschap gemaakt van bot).

Verspreid over de rest van de oostelijk polder zijn nog een twintigtal waarnemingen geregistreerd. Een daarvan heeft betrekking op een melding uit 1943 van Braat: na diepploegen (ca. 50 cm) van een stuk grond aan de Kruisweg kwam aardewerk van de 9^e/10^e eeuw aan de oppervlakte, evenals kluiten veen en aangestampte klei. De brokken aangestampte klei zijn vermoedelijk afkomstig van huisvloeren. Braat maakte ook melding van de banen bestaande uit brokken hard materiaal die hij interpreteerde als dijken; bovendien vermeldt hij de vondst van doodskisten nabij de hoeve Hefboom (de locatie van het kerkhof dat ook door Paludanus wordt beschreven). Een andere bijzondere waarneming betreft het kerkhof dat in 1929 ontdekt werd door Belonje ten oosten van de Lotweg (Bij de Florishoeve). Proefsleuvenonderzoek aan de Lotweg (bij de Willemshoeve) bracht sporen aan het licht van bewoning en zoutwinning uit veen in de 10e-12e eeuw.¹⁵

De overige waarnemingen vermelden de vondsten van aardewerk (meestal uit de 10e-12e eeuw, een enkele keer Karolingisch aardewerk), bot, brokjes vuursteen en tufsteenachtig materiaal. Op één locatie is aardewerk uit de Late IJzertijd/Romeinse tijd gevonden. Nabij de Oostdijk is een vuurstenen bijl uit het Late Neolithicum of de Vroege Bronstijd aangetroffen.

¹³ Voor de resultaten van de onderzoek is wel een waarneming gereserveerd maar deze is niet ingevuld, resultaten van het onderzoek uit literatuur.

¹⁴ Veel van de waarnemingen betreffen vondsten gedaan bij bodemkarteringen door Stiboka, eind vijftiger jaren.

¹⁵ Het is bekend dat de resten van het kerkhof door ploegen en de verkoop van skeletten volledig is vernield. Besteman, 1993, p. 20, voetnoot 3.

Ook de locatie van de poldermolens in de Anna Paulownapolder zijn niet aangegeven in ARCHIS. Slechts de locatie van drie uitmalende molens vallen binnen het bestemmingsplan Buitengebied. Twee waren er gelegen aan weerszijden van het Hoge Oude Veer, de derde was gelegen in de noordoostelijk hoek van de polder.

De onderzoeksmeldingen die in ARCHIS zijn opgenomen bevatten geen aanvullende informatie omtrent de aanwezige archeologische waarden. In een aantal gevallen geven zij wel een aanwijzing over de conserveringstoestand van de archeologische waarden (zie hoofdstuk 6).

Tabel 1: Overzicht van archeologische terreinen (AMK-terreinen) in ARCHIS. Ze staan weergegeven op afbeelding 2.

ARCHIS-nummers	TOPONIEM	OMSCHRIJVING	DATERING(EN)	OPMERKINGEN
ARCHIS-MELDINGEN IN HET BESTEMMINGSPLANGEBIED (MONUMENTEN)				
1767	De Hefboom	Kerkhof, huisterp	LME	Terrein van hoge archeologische waarde
1768	Zwinweg/Noorddijk	Nederzetting	IJZL-ROMV LME	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
1769	De Waard	Nederzetting	LME	Terrein van archeologische waarde
1770	Van Ewijcksvaart/Lage Oude Veer	Nederzetting	LME	Terrein van archeologische waarde
1772	Van Ewijcksvaart/Lage Oude Veer	Nederzetting	VME-LME	Terrein van archeologische waarde
1798	Veerweg/Noordkaap	Nederzetting	LME	Terrein van hoge archeologische waarde
1799	Lotweg/Oosterwijk	Nederzetting	IJZL-ROMV LME	Terrein van hoge archeologische waarde
1812	Waardpolder; Volharden	Nederzetting	VME	Terrein van hoge archeologische waarde
10601	Westfriese Omringdijk	Dijk	LME	Terrein van hoge archeologische waarde
10642	Weg van Paludanus	Dijk Nederzetting	LME	Terrein van hoge archeologische waarde
10643	Westfriese Omringdijk	Dijk	LME	Terrein van hoge archeologische waarde
10650	Weg van Paludanus	Dijk	LME	Terrein van archeologische waarde
10652	Waardpolder	Dijk	LME	Terrein van archeologische waarde
10655	Polder Wieringerwaard	Dijk	LME	Terrein van archeologische waarde
10657	Waardpolder	Dijk	LME	Terrein van archeologische waarde
10818	Waardpolder	Dijk	LME	Terrein van archeologische waarde
14991	-	Dijk	NTB	Terrein van archeologische waarde

6. VERWACHTE ARCHEOLOGISCHE WAARDEN IN HET PLANGEBIED

Op basis van de voorgaande hoofdstukken, aangevuld met informatie van bodemkaart en geomorfologische kaart kunnen uitspraken worden gedaan over de te verwachten sporen en vondsten in het bestemmingsplangebied. Naast de trefkans gebaseerd op de gegevens uit ARCHIS en op de bodemopbouw wordt in dit hoofdstuk een verwachting uitgesproken over de mate van conservering van organische, archeologische sporen en materialen zoals hout, zaden en botmateriaal. De hoogte van het grondwater en daarmee de vochtigheid van de bodem, waarin de organische materialen zich bevinden, is mede bepalend voor de conservering. Daarbij geldt hoe dieper de waarden onder het grondwater liggen, hoe beter deze geconserveerd zijn. De grondwatertrappen variëren in het gebied van II tot VI (zie tabel 2).

Tabel 2: Grondwatertrappenindeling van StiBoKA, GHG/GLG = gemiddeld hoogste/laagste grondwaterstand.

Grondwatertrap (GT)	I	II	III	IV	V	VI	VII
GHG (in cm beneden maaiveld)	(<20)	(<40)	<40	>40	<40	40-80	>80
GLG (in cm beneden maaiveld)	<50	50-80	80-120	80-120	>120	>120	(>160)

Trefkans en verwachte conserveringsgraad

Het gehele buitengebied van de gemeente Anna Paulowna bestaat aan de oppervlakte uit jonge getijdenafzettingen, afgezet na circa 1200. Het gehele bestemmingsplangebied is in drie zones te verdelen, op basis van het voorkomen van veen in de ondergrond. Ten westen van de Middenweg in de Westpolder, het Breezand-gebied, is geen veen meer aanwezig.¹⁶ Ten oosten van de Middenweg bevinden zich in bepaalde zones wel de restanten van veen, beginnend op een diepte van 80 cm. In de Oostpolder liggen de veenrestanten dicht aan de oppervlakte, soms al direct onder de bouwvoor. Het resterende veen heeft hier een dikte van 15 tot 40 cm. Ook in de ondergrond van de Wieringerwaard en de Waardpolder is op geringe diepte in een aantal zones veen aanwezig.

Zone I Het Breezand-gebied

In dit gebied zijn de resten van het in de Vroege Middeleeuwen ontgonnen veen geheel of vrijwel geheel geerodeerd en er is een dik pakket zand afgezet. Uit de bodemkaart blijkt dat bovendien het gehele gebied ten westen van de Middenweg is vergraven.

Aangezien in ARCHIS tot nog toe geen waarnemingen in dit gebied zijn geregistreerd, wordt de kans op het aantreffen van sporen of vondsten uit alle periodes **zeer laag** geacht.

¹⁶ Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland Anna Paulowna (1990), p. 41.

Zone II Westpolder ten oosten van de Middenweg

In deze zone is het veenpakket niet (geheel) geerodeerd, maar op de meeste plaatsen is het op een diepte van 80 cm onder maaiveld aanwezig. Langs het Oude Veer ligt het veen in een aantal zones dichter aan het oppervlak. Ook in deze zone is sprake van vergravingen, maar het betreft niet de gehele gebied.

Gezien de waarnemingen in ARCHIS en de sporen van veenontginningen op luchtfoto's is de kans op het aantreffen van (vroeg)middeleeuwse archeologische waarden in deze zone **matig tot hoog**. De conservering van deze waarden kan echter zijn aangetast door vergraving en agrarische activiteiten (met name bollenteelt). Voor zover de archeologische resten onder de grondwaterspiegel liggen, kan de conservering redelijk zijn.

Zone III Oostpolder, Wieringerwaard en Waardpolder

In deze zone is op veel plaatsen slechts een geringe hoeveelheid zavel of klei afgezet en ligt het veen dicht aan de oppervlakte. Op slechts een paar plaatsen in de Oostpolder hebben ver- of afgravingen plaatsgevonden. De bodemkaart geeft dergelijke verstoringen niet aan in de Wieringerwaard en Waardpolder.

Gezien de bodemopbouw en de hoeveelheid waarnemingen in ARCHIS en de sporen op luchtfoto's is de kans op het aantreffen van middeleeuwse archeologische waarden **hoog**. De (vroeg)middeleeuwse sporen van nederzettingen en ontginningen kunnen met name voorkomen in de Oostpolder en in de Wieringerwaard. Resten van dijken kunnen met name in de Waardpolder en de Wieringerwaard worden verwacht, maar ook in de Anna Paulownapolder.

Deze sporen kunnen zijn aangetast door agrarische activiteiten, maar ook door inklinking en erosie van het veen.¹⁷

In deze zone kunnen eveneens sporen en vondsten uit de IJzertijd worden verwacht, de kans op het aantreffen hiervan wordt **matig** geacht. De reeds bekende vondsten tonen aan dat het gebied in de IJzertijd bewoonbaar was, maar er lijkt geen sprake van dichte bewoning. Aangezien vondsten uit het Neolithicum en de Bronstijd zich beperken tot een enkele vondst, wordt de kans op aantreffen **laag** geacht.

AMK-terreinen

Voor de terreinen waar de aanwezigheid van archeologische waarden reeds is aangetoond kan een meer specifieke verwachting worden aangegeven.

Op een aantal terreinen zijn sporen en vondsten van bijzonder belang te verwachten. Op het terrein ten noorden van het Razend Zwin (monumentnummer 1767) zijn in de ondergrond mogelijk fundamente te verwachten van menselijke resten en sporen van grafrituelen alsmede de sporen van op veenterpjes gelegen huisplaatsen en mogelijk ook van een houten of tufstenen kerkgebouw.¹⁸ Aangezien de overblijfselen een bijdrage leveren aan de bewoningsgeschiedenis van het gebied dient dit terrein behouden te blijven.

Twee terreinen zijn met name van belang voor de bewoningsgeschiedenis van het gebied in de tijd vóór de Middeleeuwen. Op deze terreinen (monumentnummers 1768 en 1799) zijn sporen van het dagelijks leven te verwachten in de vorm van grondsporen, gebruiksvoorwerpen en organische

¹⁷ Besteman, 1993, p. 21

¹⁸ Op de locatie aan de Lotweg waar eveneens een kerkhag heeft gelegen zullen soortgelijke overblijfselen aanwezig zijn geweest. Door vernieling van de site zijn daar nu geen sporen meer te verwachten.

resten. Aangezien over de periode van vóór de Middeleeuwen tot nu toe weinig informatie beschikbaar is, dient het behoud van deze terreinen voorop te staan.

Ook op de overige nederzettingsterreinen (zie tabel) zijn diverse sporen van het dagelijks leven te verwachten. Voor de periode van de veenontginningen (Karolingische Tijd tot circa 1200) kunnen onder andere verkavelingsstructuren, huisplaatsen, gebruiksvoorwerpen en organische resten worden verwacht. Omdat ook de terreinen uit deze periode een bijdrage leveren aan de bewoningsgeschiedenis van het gebied, wordt in principe behoud nagestreefd.

De terreinen waar dijken (inclusief de Weg van Paludanus) zijn gelegen, kunnen sporen van dijk aanleg en opbouw herbergen. Daarbij moet worden opgemerkt dat het tufsteenachtige materiaal dat Paludanus beschrijft grotendeels is geërodeerd door bodembewerking.¹⁹ Ook op andere plaatsen zijn dijkrestanten aan erosie onderhevig geweest. De Oosterdijk van de Wieringerwaard is in de jaren 70 van de 20e eeuw geslecht, maar het tracé van de dijk is nog zichtbaar. In de ondergrond kunnen nog sporen van de dijkzool aanwezig zijn. Ondanks de aantasting van de dijkoverblijfselen zijn deze van belang voor de waterstaatkundige geschiedenis van het gebied.

Op de diverse molenplaatsen in het bestemmingsplangebied kunnen ondanks de sloop van de molens (en in de Waardpolder ook het stoomgemaal) nog resten van de funderingen en het afwateringssysteem in de ondergrond aanwezig zijn. De resten van de noordoostelijke molen in de Anna Paulownapolder zijn vermoedelijk bij natuurontwikkelingsactiviteiten verloren gegaan. De restanten van de plantage in de Wieringerwaard beperken zich vermoedelijk tot de sporen van de tuinaanleg.

¹⁹ Besteman, 1993, p. 19

7. ADVIES VOOR HET PLANGEBIED ARCHEOLOGIEREGIMES EN -CRITERIA

In dit hoofdstuk worden archeologieregimes voorgesteld voor de verschillende gebieden in het bestemmingsplan Buitengebied. Daarbij worden verschillende categorieën “archeologisch waardevol gebied” gehanteerd, elk met eigen archeologiecriteriën. Het gemeentebestuur geeft door middel van archeologiecriteriën aan welk niveau van archeologiebeleid in een bepaald gebied als ‘redelijk’ kan worden beschouwd. In het bestemmingsplan kunnen deze gebieden worden overgenomen door een dubbelbestemming archeologie op te nemen in dezelfde categorieën. De volgende categorieën zijn mogelijk:

Categorie	Rekening houden met archeologie vanaf planomvang van:
Eerste	Bij alle grondroerende werkzaamheden
Tweede	Bij plannen van 50 m2 en groter, grondroerende werkzaamheden dieper dan 35 cm
Derde	Bij plannen van 500 m2 en groter, grondroerende werkzaamheden dieper dan 40 cm
Vierde	Bij plannen van 2500 m2 en groter, grondroerende werkzaamheden dieper dan 40 cm
Vijfde	Bij plannen van 10.000 m2 en groter, grondroerende werkzaamheden dieper dan 40 cm

De archeologische waarde van de verschillende delen van het bestemmingsplangebied loopt zeer uiteen. Voor de zeer belangwekkende resten van het middeleeuwse kerkhof ten noorden van het Razend Zwin en de prehistorische sporen van bewoning in het zuidoosten van Oostpolder is een regime van de eerste categorie gewenst.

Uitgangspunt van het beleid is om de archeologische waarden zoveel mogelijk in de bodem te bewaren. Als, ondanks eventuele aanpassingen, er verstoring van die waarden optreedt, dienen de archeologische gegevens door middel van onderzoek te worden gedocumenteerd voordat zij verdwijnen. In die gevallen waarbij rekening dient te worden gehouden met archeologische waarden wordt steeds, eventueel na vooroverleg met een archeologisch deskundige, eerst een archeologisch bureauonderzoek verricht, op basis waarvan eventuele vervolgstappen worden genomen.

1. Terrein met resten van kerkhof (1767)

Regime

Op het terrein met de resten van een middeleeuwse kerkhof en de resten van 2 veenterpen wordt een bijzonder archeologieregime gerealiseerd door middel van een dubbelbestemming als archeologisch waardevol gebied van de eerste categorie en daaraan gekoppeld een aanlegvergunningstelsel.

Criteria

In dit archeologieregime dient bij alle grondroerende werkzaamheden dieper dan 35 cm rekening gehouden te worden met de aanwezigheid van archeologische waarden, waaronder menselijke resten.

2. Terreinen met nederzettingssporen uit de Late IJzertijd/Romeinse Tijd en Middeleeuwen (1768, 1769, 1770, 1772, 1798, 1799, 1812, 10642)**Regime**

Op deze terreinen wordt een bijzonder archeologieregime gerealiseerd door middel van een dubbelbestemming als archeologisch waardevol gebied van de eerste categorie en daaraan gekoppeld een aanlegvergunningstelsel.

Criteria

In dit archeologieregime dient bij alle grondroerende werkzaamheden dieper dan 35 cm rekening gehouden te worden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Aangezien is vastgesteld dat de archeologische waarden ter plaatse van monument 1799 zijn gelegen op een diepte van circa 65 cm onder maaiveld, kan hier worden volstaan met een criterium van 60 cm.

3. Dijken (10601, 10650, 10652, 10655, 10657, 14991)**Regime**

Voor de dijkresten in het bestemmingsplangebied wordt een bijzonder archeologieregime gerealiseerd door middel van een dubbelbestemming als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie en daaraan gekoppeld een aanlegvergunningstelsel.

Criteria

In dit archeologieregime dient bij grondroerende werkzaamheden dieper dan 35 centimeter beneden maaiveld binnen een planomvang van meer dan 50 m² met de aanwezigheid van archeologische waarden rekening gehouden te worden.

4. Molenplaatsen**Regime**

Op deze plaats wordt een bijzonder archeologieregime gerealiseerd door middel van een dubbelbestemming als archeologisch waardevol gebied van de eerste categorie en daaraan gekoppeld een aanlegvergunningstelsel.

Criteria

In dit archeologieregime dient bij alle grondroerende werkzaamheden dieper dan 35 centimeter beneden maaiveld binnen met de aanwezigheid van archeologische waarden rekening gehouden te worden.

Ook bij eventuele restauratiewerkzaamheden aan de molen De Hoop dient, indien daarbij de grond geroerd wordt, rekening te worden gehouden met archeologische waarden.

5. Plantage Wieringerwaard

Regime

Op deze plaats wordt een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de kans op het aantreffen van archeologische bodemsporen. Dit regime wordt gerealiseerd door middel van een dubbelbestemming als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie en daaraan gekoppeld een aanlegvergunningstelsel.

Criteria

In dit archeologieregime dient bij grondroerende werkzaamheden dieper dan 35 centimeter beneden maaiveld binnen een planomvang van meer dan 50 m2 met de aanwezigheid van archeologische waarden rekening gehouden te worden.

6. Oostpolder, Wieringerwaard en Waardpolder ²⁰

Regime

Op deze plaats wordt een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de kans op het aantreffen van archeologische bodemsporen. Dit regime wordt gerealiseerd door middel van een dubbelbestemming als archeologisch waardevol gebied van de vierde categorie en daaraan gekoppeld een aanlegvergunningstelsel.

Criteria

In dit archeologieregime dient bij grondroerende werkzaamheden dieper dan 40 centimeter beneden maaiveld binnen een planomvang van meer dan 2500 m2 met de aanwezigheid van archeologische waarden rekening gehouden te worden.

7. Westpolder

Regime

Op deze plaats wordt een minder streng archeologieregime van kracht vanwege de kleinere kans op het aantreffen van archeologische bodemsporen. Dit regime wordt gerealiseerd door middel van een dubbelbestemming als archeologisch waardevol gebied van de vijfde categorie en daaraan gekoppeld een aanlegvergunningstelsel.

Criteria

In dit archeologieregime dient bij grondroerende werkzaamheden dieper dan 40 centimeter beneden maaiveld binnen een planomvang van meer dan 10.000 m2 met de aanwezigheid van archeologische waarden rekening gehouden te worden.

²⁰ Met uitzondering van de reeds beschreven terreinen waarvoor een strengere regime geldt.

8. Breezand-gebied

Regime

Gezien de zeer geringe kans op het aantreffen van archeologische bodemsporen wordt voor dit gebied geen archeologieregime van kracht. Indien toch archeologische vondsten worden gedaan, bestaat de wettelijke verplichting deze te melden bij het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten.

LITERATUUR- EN DOCUMENTATIELIJST

Digitale bronnen

- Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS)
- Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>
- Kadastrale Minuut, www.dewoonomgeving.nl

Atlassen en kaarten

- Atlas van Historische Topografische Kaarten Noord-Holland. Bladen van de Chromo-topografische Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden schaal 1:25.000, 1894 - 1923, Landsmeer, 2003.
- Bodemkaart van Nederland 1: 50.000, 9 West (Gedeeltelijk) Den Helder -14 West Medemblik, 1984
- Bodemkaart van Nederland 1: 50.000, 14 Oost Medemblik – 15 West (Gedeeltelijk) Stavoren, 1994
- Geomorfologische kaart van Nederland 1: 50.000, 14 Medemblik, 1971
- Grote Historische Provincie Atlas Noord-Holland 1849-1859 (Wolters-Noordhoff), Groningen, 1992.
- Kaart van den Anna Paulowna Polder in Noord-Holland, 1856 Auteur: Eskes, H.P.
- Kaartboek Uitwaterende Sluizen van Kennemerland en West-Friesland, Auteur: J.J. Dou, bijgewerkt 1745 (kopie)
- Topografische Atlas Noord-Holland 1:25.000 (Wolters-Noordhoff), Emmen, 2004.

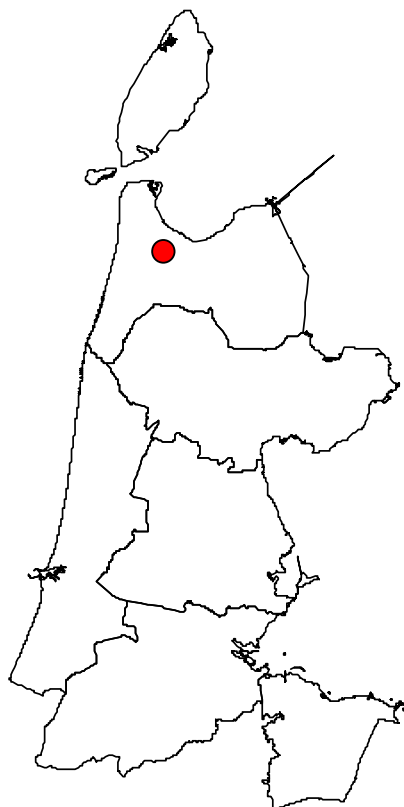
Literatuur

- Besteman, J.C., *Verdwenen dijken verdwijnen*. Haarlem, 1993
- Bremer, J.T., *150 jaar Anna Paulownapolder 1845-1995*, Schoorl, 1995
- Diederik, F., *Archeologica; De archeologie van het noorden van Noord-Holland in historisch en landschappelijk perspectief*. Schoorl, 1989
- Paludanus, R., *Oudheid- en natuurkundige verhandelingen, meest betreklyk tot Westvriesland, of het Norrderkwartier*, 1776
- Provincie Noord-Holland, *Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland, Anna Paulowna*. Haarlem, 1992
- Reh, W., C. Steenbergen & D. Aten, *Zee van land. De droogmakerij als atlas van de Hollandse landschapsarchitectuur*. Wormer, 2005
- Schoorl, H., *Zeshonderd jaar land en water; Bijdrage tot de historische Geo- en Hydrografie van de Kop van Noord-Holland in de periode +/- 1150-1750*. Groningen, 1973
- Woltering, P.J., *Archeologische Kroniek Noord-Holland over 1978, 1989*, p. 261
- Zagwijn, *Nederland in het Holoceen. Geologie van Nederland, deel 1*. 's-Gravenhage/Haarlem, 1991

AFBEELDINGEN

Afbeelding 1

Ligging van het plangebied in Noord-Holland

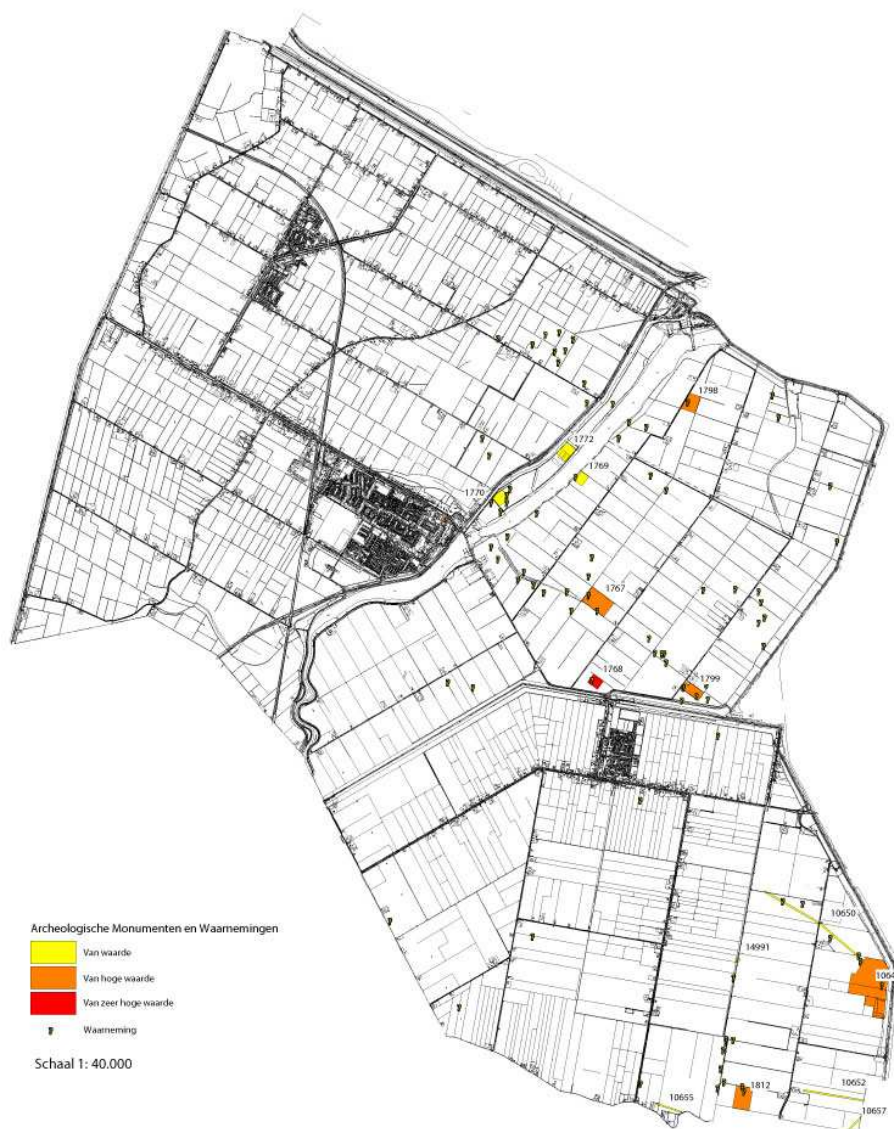

Afbeelding 2

Grenzen van het bestemmingsplan Buitengebied en archeologische waarden in het bestemmingsplangebied opgenomen in Archis

Bron topografische gegevens: Gemeente Anna Paulowna

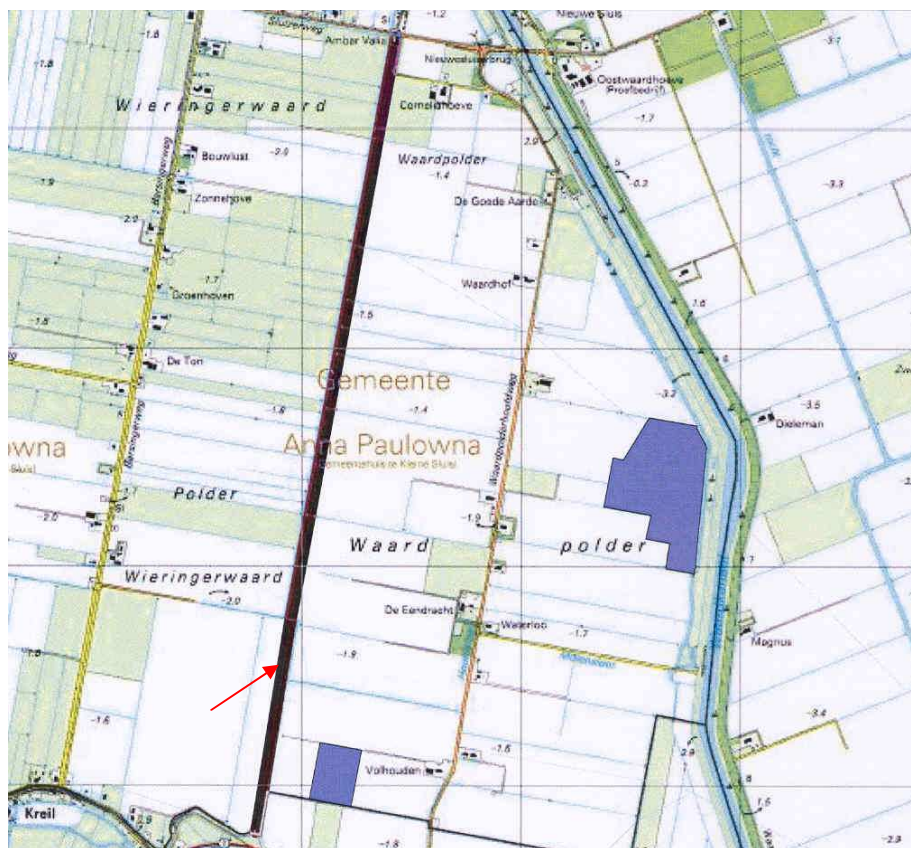
Bron archeologische gegevens: ARCHIS

Afbeelding 3

Locatie oostelijke dijk van de Wieringerwaard

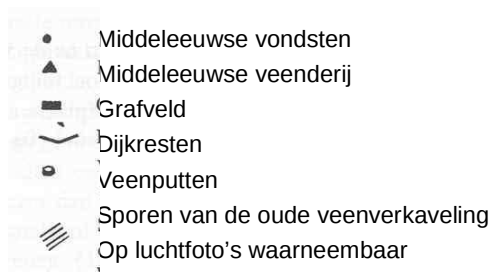
(bron: Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Holland)

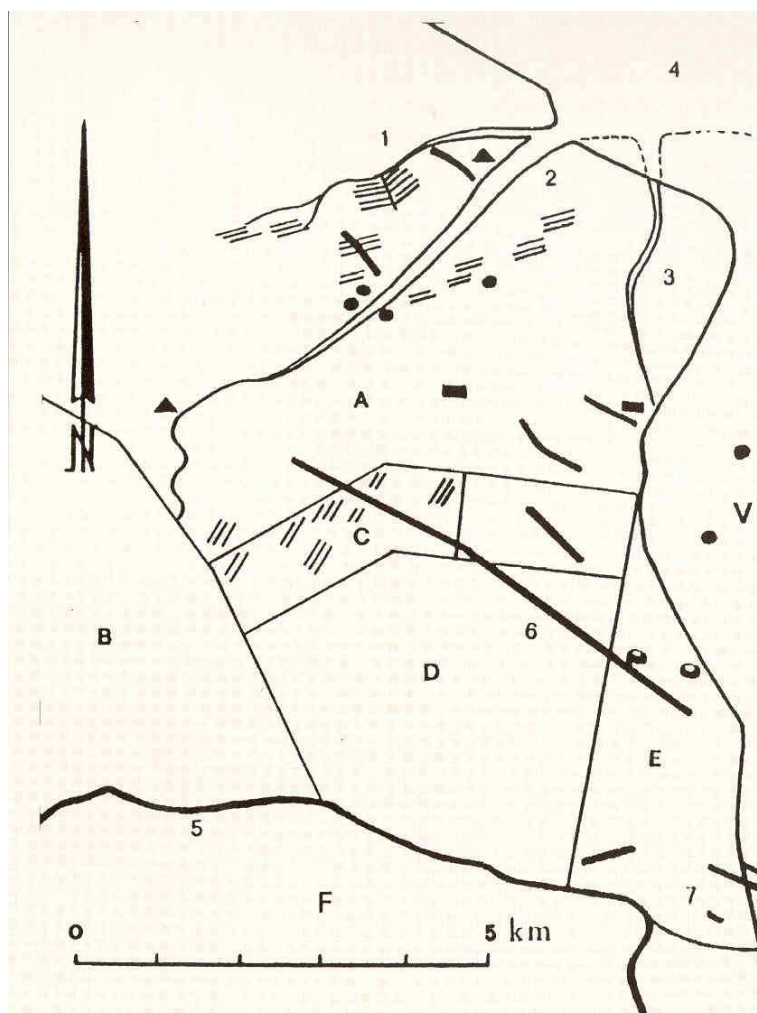

Afbeelding 4

Ontginningssporen van het veengebied in de Middeleeuwen

(Bron: J.T. Bremer, 150 jaar Anna Paulowna, 1995)

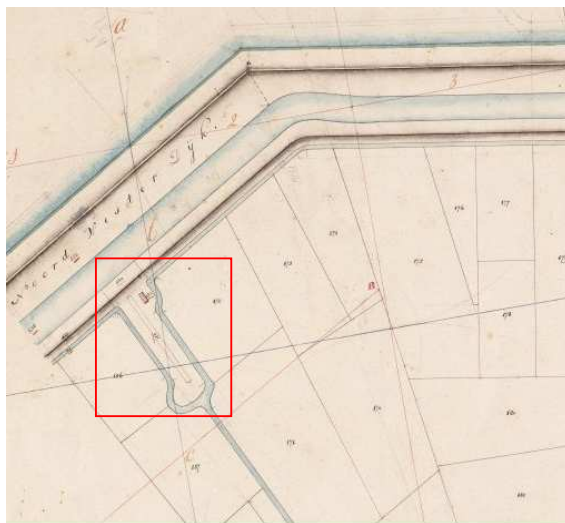

Afbeelding 5

4a. Locatie Westerstijkmolen Wieringerwaard

4b. Locatie molen De Hoop

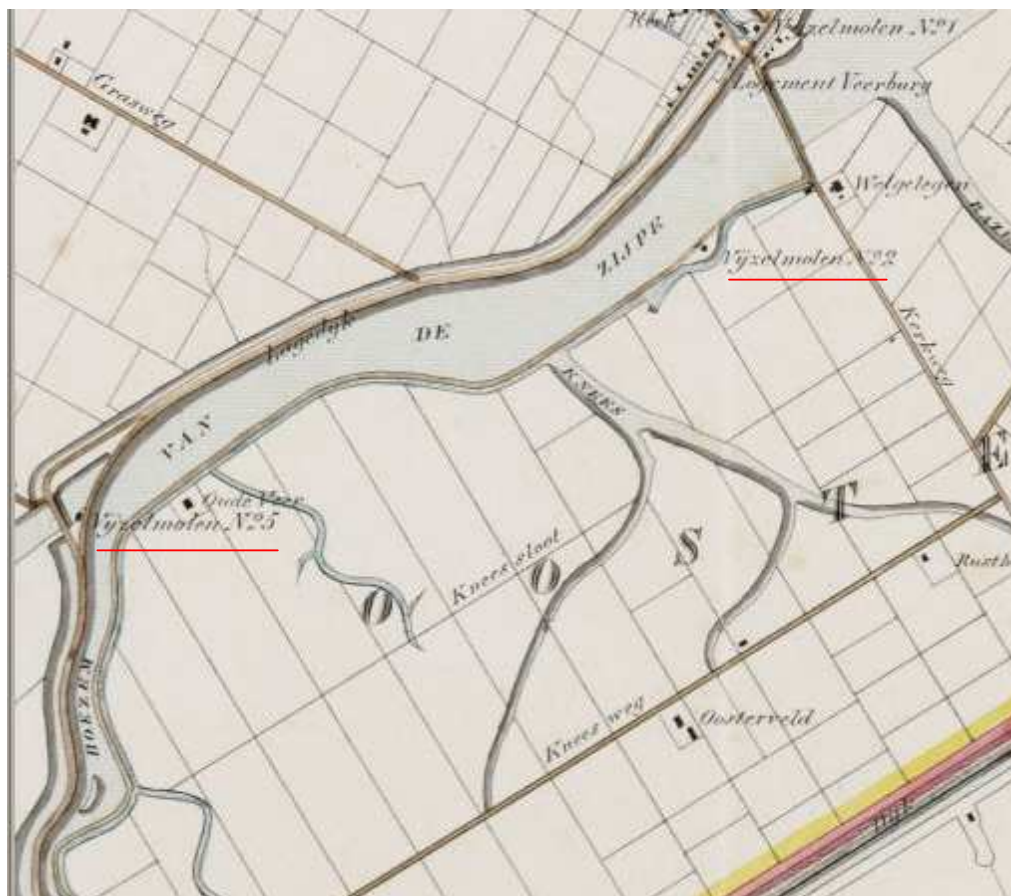
(bron: Kadastrale Minuut 1826)

Afbeelding 6

Locatie molens Oostpolder Anna Paulowna

(bron: Kaart van den Anna Paulowna Polder in Noord-Holland, 1856 Auteur: Eskes, H.P.)

Afbeelding 7

Archeologiegebieden in het buitengebied van de gemeente Anna Paulowna (kaart in 2 delen: Noord en Zuid)

(ondergrond: gemeente Anna Paulowna)

